

НАУЧНО НАСЛЕЂЕ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

1841 - 1941

Реферати са симпозијума
одржаног 9. и 10. априла 1992.

Београд
1994

УПРАВНО ПРАВО У ДЕЛИМА ПРОФЕСОРА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ У ПЕРИОДУ 1841—1941.

„... mais il faut cultiver notre jardin.”
(„... али наш врт треба неговати.”)
Voltaire (*Candide*)

I. КОРЕНИ

1. **Садашњост и прошлост.** Данашња обрада управног права на Правном факултету у Београду, осим утицаја савремене европске и светске научне и теоријске мисли, много дугује и сопственом академском наслеђу. Нова друштвена и политичка реалност у Централној и Источној Европи након „пада Берлинског зида“ отворила је и у Србији могућност и потребу „повратка коренима“ и у области правне науке. Неспорно је да развој теоријске мисли и стваралачке праксе чини претпоставку за „хватање прикључка“ са развијеним светом и „дезидеологизацију“ науке. Обележавање 150 година Правног факултета у Београду, као и колективни рад у оквиру пројекта „Научно наслеђе Правног факултета у Београду од 1841. до 1941. године“, даје повод и пружа пригодну прилику да се отворе и питања обраде управног права у делима професора Правног факултета у Београду у периоду до 1941. године.¹⁾

2. **Управно право и управна наука.** Данас је веома распрострањено, и углавном прихваћено становиште да административно, односно управно право спада међу „најмлађе“ правне дисциплине. Може се рећи да у континенталној Европи управно право настаје у прошлом веку, не само у поређењу са, већ и као последица општег цивилизацијског развоја и, посебно, идеје о правној држави.²⁾

3. **Зачетак управног права у Србији.** Настајак и развој управног права у Србији, уз касније утицаје немачке и француске мисли, великим је делом везан и за организацију власти нове државе. Након ослобођења од турске власти почетком прошлог века, при оснивању елитних националних школа у Србији, по утицају на најразвијеније европске империје тога доба, посебна пажња посвећивана је и проучавању одговарајућих правних и административних дисциплина, посебно теоријским („Природно право“) и управним предметима („Полиција“). Упоредо са настанком и уобличавањем управног права у Европи као посебне правне дисциплине у првој половини и средини прошлог века, ова дисциплина, с обзиром на свој значај у изградњи и развијању модерне правне државе, добија своје место међу традиционалним правним наукама, како на „правословном“ одсеку Велике школе и на Универзитету у Краљевини Србији, тако и на Правном факултету у Београду у Краљевини Југославији.

¹⁾ *Нота bene:* Рад је прилагођена верзија шире студије о развоју проучавања Управног права на Правном факултету Универзитета у Београду у периоду од 1841. до 1941. године, рађене поводом прославе 150 годишњице Правног факултета (1841—1941).

²⁾ Упореди Иво Крбек: *Управно право*, Књига I (Уводна и основна питања), Тисак и наклада југословенске штампе, Загреб, 1929, стр. 159.

Како истиче познати и дугогодишњи професор Управног права на Правном факултету у Београду, др Драгаш Денковић: „Потреба подизања сопственог државног апарата, изазвала је још 1808. године, одмах по првом ослобођењу од Турака, оснивање Велике школе у Београду. У скоро неписменој Србији, ова је школа, иако само нека врста средње школе у којој су ученици стицали општа знања, створила први школовани кадар управних руководиоца. Ученик ове школе, поред осталих био је и Вук Караџић. Ова школа је у извесном смислу отпочела прву обраду управног права у Србији (подвукао СЛ), јер је у њој Лазар Воиновић предавао државно право са извесним основама управног права, међународног права и кривичног судског поступка.“³⁾

4. **Лазар Воиновић (?—1813)**. Први трагови академске обраде „управног права“ на (тадашњој) Великој школи у Србији могу се наћи у сачуваном драгоценом документу и доказу тог времена, предавању професора Лазара Воиновића под насловом „**Наставленија права државнога**“⁴⁾.

5. **Вуково писмо Милошу**. Стицајем тадашњих прилика и услед потреба времена, у ред заслужних за настанак и развој „управног права“ у Србији, сврстао се и наш највећи народни просветитељ **Вук Стефановић Караџић** (1787—1864). Вук је 1832. године у свом чувеном **Писму Кнезу Милошу**, упутио критике на рачун деспотизма српског **Кнеза Милоша Обреновића** (1780—1860). Језиком непоколебљивог народног трибуна Вук поручује Милошу да се одрекне личне власти, јер се не може мудро и праведно владати без способних и школованих чиновника: „Чиновници су свакоме владаоцу потребни као крила орлу“, каже му Вук. Данашњим језиком речено, Вук у Писму Милошу иступа против личне власти и самовоље шефа државе и залаже се за ограничавање апсолутизма владаоца, увођење и поштовање законитости и правне сигурности, као и за доношење прописа који би регулисали статус државних чиновника, имајући на уму да интереси Србије морају бити изнад интереса властодршца⁵⁾

II. ЛИЦЕЈ И ВЕЛИКА ШКОЛА (1838—1905)

1. **Правословне студије на Лицеју**. Иако неповерљив према образованим људима (јер је и сам био неписмен), ипак, нешто из убеђења, нешто под притиском критике (посебно Вуковог писма), а нешто из потреба, **Кнез Милош на Сретењској скупштини** (1835) каже: „Српски народ има више посебних особина које је потребно најпре прилагођавати уљубености и просвети европској, како би се међу осталим државама могло добити угледно и часно место. Главна тешкоћа је у томе што међу нама нема довољно спремних људи (подвукао СЛ) који би пословима у нашој земљи руководили на начин како се то чини у осталим земљама.“⁶⁾

³⁾ Драгаш Денковић: *Развој наставе управног права*, Универзитет данас, бр. 7, Београд, 1967, стр. 46—54.

⁴⁾ Лазар Воиновић: *Наставленија права државнога*, Прилог, Зборник музеја српског устанка, бр. 3—4, Београд, 1964—1965, стр. 204—230.

⁵⁾ Вук Стефановић Караџић: *Писмо Кнезу Милошу*, Просвета, Београд, 1947, стр. 18—19.

⁶⁾ *Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, Правни факултет у Београду, Београд, 1991, стр. 17.

Кнез Милош доноси 1838. године одлуку о оснивању Лицеја у Крагујевцу, са основним циљем да припрема школоване људе, посебно чиновнике-правнике за државну службу у српској управи и судству. Београд 1839. године постаје престоница Србије, у коју се и Лицеј пресељава 1841. године. Лицеј временом обухвата три одељења: правно („правословно“), природно-техничко и опште („филозофско“). На Лицеју су **правословне студије**⁷⁾ првобитно трајале годину дана, и предавана су три предмета: а) **Природно право**, као општа филозофско-правна дисциплина, б) **Статистика**⁸⁾, која је пружала основна знања о политичком, економском и правном уређењу већих европских држава, и с) **Полиција**, као комбинација данашњих предмета Наука о управи, односно Јавна управа и Управно право.

Професори права на Лицеју, за које се може рећи да су се у оквиру тадашњих предмета Полиција и Природно право бавили „управним правом“, били су **Јован Раић** и **Јован Стерија Поповић**, а од увођења Административног права као посебне дисциплине 1848. године и **Сергије Николић** (1816—1874).

2. **Јован Раић (1805—1856)**⁹⁾. Занимљиво је да је први штампани уџбеник за потребе „правословног“ одељења Лицеја био уџбеник за студенте права из предмета Полиција, који је 1841. године припремио и објавио професор Јован Раић под насловом **Начелни основи уоправословне и положителне полиције списани за потребе младежи србске у Лицејуму Књажевства Србског** (1841). За Јована Раића може се рећи да је стварао под утицајем теорије природног права и немачке школе камералних (управних) наука из друге половине XVIII века, а посебно под утицајем (што Јован Раић и сам у предговору истиче) схватања и радова бечког професора камералних наука **Jozefa fon Zonenfelsa** (1733—1817) и његовог дела „**Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanzwissenschaft**“ (1796). Ипак, наш први „универзитетски“ уџбеник (управног) права није представљао обичну компилацију, већ је то био „... стварно уџбеник управног права, иако под насловом који је тада одговарао степену развоја управног права у упоредном праву...“ (Д. Делковић). Дакле, први универзитетски уџбеник у Србији за потребе студената права, био је заправо уџбеник Управног права са јавном управом¹⁰⁾

3. **Јован Стерија Поповић (1806—1858)**. Није много познато да је и познати књижевник Јован Стерија Поповић био професор правословног одсека Лицеја у овом периоду, и да је у оквиру овог великог доприноса

⁷⁾ Илија Пржић: *Оснивање Правног факултета у Београду*, Архив за правне и друштвен науке, Београд, бр. 1—2, 1940, стр. 1—17.

⁸⁾ Предмет „Статистика“ потиче од немачког „Staatslehre“, тј. „Наука о држави“ и нема непосредне везе са дисциплином која се данас зове „статистика“. (Упореди: *Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, стр. 36).

⁹⁾ М. Б. Милићевић: *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Српска краљевска штампарија, Београд, 1888.

¹⁰⁾ Занимљиво је да су српске власти првобитно одбиле да финансирају издавање уџбеника Јована Раића, па га је издао сам о свом трошку. Међутим, убрзо се став власти према издавању уџбеника битно променио, тако да је Министарство просвете издало „наређење“ према којем су сви професори морали да напишу уџбенике за свој предмет и то о државном трошку и уз хонораре професорима. Ипак, и поред изричите наредбе Министарства, „већи део професора није издао уџбенике за свој предмет“. (Упореди — *Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, стр. 38).

развоју правне науке у Србији, дао и одговарајући допринос развоју управног права. Стерија је на Лицеју предавао курсеве „Природно право“ и „Курџијални штил и судејски поступак при грађанским парницама“. Према сачуваном рукопису предавања **Природно право — предавања у Лицеју у Крагујевцу**¹¹⁾, види се да су Стеријина предавања из теорије природног права, теорије државе, као и међународног и службеничког права била на веома високом академском нивоу и да је екстензивно користио светску литературу свог времена¹²⁾.

4. **Велика школа и правници.** Реформа високог школства у Србији која је започета за време владе **Уставобранитеља** (1842—1858), настављена је од стране **Кнеза Михаила Обреновића** (1823—1868). Паралелно са смењивањем ратних и мирнијих времена шездесетих година прошлог века, долази до консолидације државе и општег развоја. Све то је условило потребу за већим бројем школованих људи, посебно правника: „Колико су правници били на цени показује нам и податак да је 1858. године у Србији било покренуто 41.826 парница“¹³⁾. У тим условима, за време владе **Краља Милана Обреновића** (1854—1901), отворена је 1863. године у Београду Велика школа. „На развој Правног одељења Лицеја утицала је владавина Уставобранитеља (...) С обзиром на то да су основни циљеви њихове политике били **стварање чиновничког апарата и организовање судова** (подвукао СЛ), они су велику пажњу посветили средњем и вишем образовању, нарочито правном, што је довело до релативно брзог развоја правног одељења Лицеја.“¹⁴⁾

5. **Стојан Марковић (1833—1903).** Први „прави“ професор административног права на Великој школи био је познати правник свог времена Стојан Марковић, који је објавио дело **Администрација Краљевине Србије, са нарочитим погледом на науку о држави и државној управи** (1893). Иако се ипак не ради о једном потпуном и заокруженом систему управног права у данашњем смислу речи, дело Стојана Марковића, рађено према најеминентнијим узорима тог времена, посебно радовима **Лоренца фон Штајна** (1815—1890) и његовим најзначајнијим делом **Handbuch der Verwaltungslehre** (1876), означава почетак конвергенције постојећих управних и државноуправних дисциплина ка савременој концепцији управног права тадашњег доба. Оцењујући допринос Стојана Марковића, професор Драгаш Дејковић, истиче: „Овај наш заслужни правник, кога су извесни писци данас ненамерно, али ипак неоправдано заборавили када говоре о развоју проучавања јавне управе код нас, додуше није дао систем целокупног управног права свог времена, већ је под утицајем Лоренца Штајна његово дело више наука о администрацији, али има и веома обимних делова са дескриптивним подацима о службеничком праву, Државном савету и Главној контроли. Све то остаје као драгоцен помоћ за боље сагледавање тадашњег управног права Србије.“

¹¹⁾ Јован Стерија Поповић: *Природно право — предавања у Лицеју у Крагујевцу*, Збирка рукописа Матице српске, Бр. М. 9466 (прекуцано).

¹²⁾ Радомир Лукић: *Јован Стерија Поповић — Професор природног права на Лицеју*, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, бр. 1, 1957.

¹³⁾ *Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, стр. 45.

¹⁴⁾ *Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, стр. 31.

6. **Војислав Вељковић (1865—1931)**. У овом периоду, курс из административног права на Великој школи држао је и професор Војислав Вељковић. Сачуван је његов рад **Однос између судске и административне власти у држави** (1896)¹⁵).

III. УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ (1905—1918)

1. **Управно право на Универзитету у Београду**. Велика школа, на основу **Закона о универзитету** Краљевине Србије из 1905. године, прераста у Универзитет, а Правни факултет постаје његов интегрални део. Након драматичних догађаја Првог светског рата и уједињења Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије) 1918. године, Универзитет у Београду и Правни факултет до 1941. улазе у „златно доба“ стабилности, угледа и просперитета¹⁶).

Упоредо са стабилизацијом прилика и општим развојем почетком XX века у Србији, као и након Првог светског рата у Југославији, долази до развоја правних наука у складу са највишим европским и светским академским стандардима тога времена. Ово се на одговарајући начин одразило и на управно право, као и на развој научне мисли о управи на Правном факултету у Београду. У периоду до Првог светског рата, али и касније у периоду између два светска рата, од посебног су значаја радови професора државног права **Слободана Јовановића**, као и професора управног права **Косте Куманудија**.

2. **Слободан Јовановић (1869—1958)**. После пола века „забране и заборав“, дела Слободана Јовановића доживљавају праву ренесансу¹⁷): „Ове у свему, могло би се рећи да је целокупни опус Слободана Јовановића свакако најдрагоценији допринос у области коју је обухватио, допринос којим је обогачена културно-духовна ризница српског народа и

¹⁵) Војислав Вељковић: *Однос између судске и административне власти у држави — Уводно предавање из административног права, држано у Дворници Вел. школе 6. априла 1896. год.*, Парна радикална штампарија, Београд, 1986.

¹⁶) „Доба између оснивања Универзитета у Београду и избијања Другог светског рата може се, уколико је факултетска повест у питању, поделити на два раздобља. (...) Пре Првог светског рата био је то сразмерно мали факултет на којем је студирало свега неколико стотина студената и предавало једва десетак професора. *Између два рата, Правни факултет у Београду претворио се у огромно училиште* (подвукао — СЈ), на којем је наставу похађало неколико хиљада студената, који су слушали тридесетак наставника. (...) Било је то доба великих професора права, можда највећих међу највећима. (...) Тачно је да су они достигли зенит између два светска рата, али је њихов рад обележио читаву епоху.“ (*Сто педесет година Правног факултета 1841—1991*, стр. 58).

За основне биографске и библиографске податке професора Правног факултета у Београду у периоду од 1905. до 1941. године види — Драган Јевтић: *Животописи професора Правног факултета у Београду од 1905. до 1941. године* (рукопис), Београд, 1991.

¹⁷) „Мислим да смо у ситуацији као када се у Немачкој после рата зачуо повик „натраг Веберу“! Узвикнимо данас: „натраг Слободану!“ (Драгољуб Кавраи: *О настајању управе у Србији у делу Слободана Јовановића*, Зборник радова „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“, Правни факултет у Београду, Београд, 1991, стр. 76).

Србије.¹⁸⁾ Многе политичке и правне студије Слободана Јовановића показују се данас не само као значајни научни радови, већ и као веома „употребљива“ и актуелна референтна литература за разумсвање и решавање актуелних друштвених и политичких токова¹⁹⁾.

Иако се Слободан Јовановић никада непосредно није бавио управним правом, већ државним и уставним правом, а касније и уставном историјом и политичком социологијом, његов допринос развоју управног права, као и уосталом и развоју правне и интелектуалне мисли у Србији био је изузетан, како у периоду до Првог светског рата, тако и између два светска рата. Бавећи се управним правом посредно, у оквиру својих студија о држави и уставном и политичком систему, Слободан Јовановић проблематику управе и управног права систематски и континуирано обрађује у својим најпознатијим делима: од првог издања **Уставног права Краљевине Србије** (1907), односно **„Уставног права Краљевине Југославије“** (1924), све до више издања најпознатијих радова под општим називом **О држави** (1906; 1914; 1922; 1936), и на њему својствен начин, између осталог констатује: „Законодавна власт размисља, управна власт дела. Од законодавне се власти тражи овестраност проматрања и објективност сужења; од управне власти брзина одлучивања и енергичност извођења (подвукао СЈ). Ако је у законодавству добро да се чују разна мишљења, у управи би било рђаво, ако би се за сваку одлуку морала тражити сагласност неколико воља; брзе и енергичне управе може бити само онда кад управном влашћу влада једна воља. Због тога, законодавна власт и управна организоване су свака на другим начелима.“²⁰⁾

3. **Коста Кумануди (1874—1962)**. Управним правом у периоду од оснивања универзитета у Србији, као и после Првог светског рата бавио се Коста Кумануди, професор управног права, који је касније универзитетску каријеру прекинуо ради бављења политиком. У свом најзначајнијем раду **Административно право** — прво (1909) и друго издање (1921) — Коста Кумануди издаже организацију централне и локалне управе и управно судски поступак. Професор Драгаш Денковић наводи да: „Административно право“ Косте Куманудија: „... (иако) више дескриптивно, него што даје систем управног права и теорију управног права (...), даје

¹⁸⁾ Стеван Врачар: *Узорно језгро описа Слободана Јовановића*, Зборник радова „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“, Правни факултет у Београду, Београд, 1991, стр. 49.

¹⁹⁾ „Данас када су радови Слободана Јовановића скинути са „дрне листе“ државних органа и партијских форума, и када су сабрана дела, овог сигурно најзначајнијег српског правника и социолога свог времена, доступна на широј интелектуалној јавности, студија о тзв. поратној држави постаје занимљива не само као прворазредни истраживачки и методолошки пројект, већ и као веома „употребљива“ референтна студија и приручник у вези са ревитализацијом демократских институција тржишне привреде, вишестраначког парламентарног плурализма, слободе штампе и политичког организовања, који је, данашњом терминологијом речено, рађен „методологијом компаративне системске анализе“. (Стеван Лилић: *Схватања Слободана Јовановића о тзв. државни масе*, Зборник радова „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“ Правни факултет у Београду, Београд, 1991, стр. 217).

²⁰⁾ Слободан Јовановић: *Основи правне теорије о држави* (друго прерађено и проширено издање), Издавачка књижарница Гене Кона, Београд, 1914, стр. 269—270.

драгоцено сажето указивање на развој појединих установа нашег управног права“.

IV. ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ (1918—1941)

1. **Управно право на Правном факултету у Београду између два светска рата.** У времену после првог светског рата, управну проблематику обрађују професори и предавачи управног права, а у одређеном обиму и професори других правних дисциплина. Значајан допринос изучавању управног права на Правном факултету у Београду, у периоду после Првог светског рата, дали су и професори управног права **Стеван Сагадин, Михаило Илић** и посебно, **Лазо М. Костић**. Треба, међутим, истаћи да су између два светска рата на Правном факултету у Београду, и професори других правних дисциплина у одређеној мери обрађивали поједина питања управног права, међу којима, посебно: **Данило Данић, Борбе Тасић, Тома Живановић, Александар Балтић** и други.

За овај период карактеристично је да се ове више напушта дескрипција, која иако није нестала, све више уступа места напорима за изграђивање једне савремене теорије и система управног права: „... могло би се рећи да је период 1918—1941. године, период наплог развоја теорије управног права која својим радовима **не заостаје** (подвукао СЛ) за теоријом у упоредном праву...“ (Д. Денковић). Посебно треба споминути и „ступање на сцену“ **Николе Стјепановића**, који је после Другог светског рата, као редовни професор Правног факултета у Београду, стекао европски и светски углед стручњака за управно право.

2. **Стеван Сагадин.** На Правном факултету у Београду управно право хонорарно предаје и Стеван Сагадин (председник Државног савета), који је, између осталог, у свом раду „**Управно судство поводом стогодишњице рада Државног савета 1839—1939**“ (1940), обрађивао област управног судства и Државног савета.

3. **Данило Данић.** Теоријским и другим питањима управног права бавио се (као сарадник Факултета) и Данило Данић, Први секретар Државног савета и судија Касационог суда. Значајан је његов рад под насловом **Развитак административног судства у Србији и остале скупљене расправе из јавног права** (1926).

4. **Михаило Илић (1919—1944).** Управно право на Правном факултету у Београду између два светска рата преузима професор Михаило („Мика“) Илић. Иако никада није приредио целовит и систематизован рад из управног права, заслужан је за постављање темеља теоријске обраде управног права на Факултету, како у овом уводном предавању **Неколико питања у вези са начелом законитости** (1928), тако и у другим својим радовима, између осталих, и **Одлуке Државног савета 1924—1928 са коментаром** (са Ј. Радовановићем, 1930), **Народна школа и народни учитељ** (1938), **Политички и правни чланци** (1938) и др.

О делу Михаила Илића, професор Драгаш Денковић истиче: „Довољно је прегледати његова предавања из административног права (скрипта) и низ његових чланака, па видети колико су питања која претресају актуелне проблеме друштвене стварности тог времена обрађена на нивоу напредне упоредне теорије управног права. Низ обрађених проблема ус-

тавног и управног права, као и њихове примедбе уз одлуке Државног савета и његови коментари појединих закона остају као докуменат његовог стваралачког рада. Уз све његове одлике изванредног правника и смисла за нијансирање, ваља истаћи његову одлучност у одбрани својих ставова и кристално јасан стил и језик.“ Професор Михаило Илић ухапшен је као родољуб на почетку Другог светског рата од стране немачке тајне полиције Гестапоа и интерниран у логору на Бањици у Београду; стрељан је 1944. године.

5. **Борђе Тасић (1892—1943).** Професору енциклопедије и теорије права и социологије Борђу Тасићу управно право није била ужа струка. Ипак у својим бројним радовима, међу којима се посебно истичу **Проблем оправдања државе** (1920); **Одговорност државе по принципу једнакости терета** (1921); три издања уџбеника **Увод у правне науке** (1933, 1938, 1941), као и у многим чланцима објављеним у домаћим и страним стручним правним часописима, он је извршио знатан утицај на развој нашег управног права. Како професор Драгаш Денковић истиче Борђе Тасић је „... сугубим анализама и стваралачком синтезом у многим својим радовима расправљао најразноврсније проблеме теорије управног права и уједно стварао теорију нашег управног права која је упоредо стајала са највишим дометом упоредне теорије управног права.“ Борђе Тасић, који је својим радовима ушао у ред најистакнутијих научника у свету из своје области, стрељан је од стране окупаторских власти у логору на Бањици 1943. године.²¹⁾

6. **Тома Живановић (1884—1971).** Од великана наше правне науке који се директно нису бавили питањима управног права, може се споменути и академик Тома Живановић, творац **„Система синтетичке правне филозофије“** (1921; 1951; 1959) који је, иако професор правне филозофије и кривичног права (**„Основи кривичног права“**, 1910—12; 1922—29; 1935—39), дао свој допринос и управном праву. Између осталог и тиме што је у веома квалитетној и популарној **„Народној енциклопедији“** (1925—29) обрадио, на њему својствен начин и одредницу **„административно право“**, у оквиру које третира и тзв. административно неправо.²²⁾

7. **Александар Балтић (1907—1983).** Одређеним питањима управног права, посебно у раду **„Општа теорија о појму јавног службеника“** (1939), обрађивао је Александар Балтић, касније професор радног права на Правном факултету у Београду.

8. **Футур.** Тридесетих година на Правном факултету била је активна и организација студената **„Футур“**, која је издавала скрипта за студенте права. Занимљиво је да је већ тада, као апсолвент и тек дипломирани правник **Славољуб Поповић**, касније предавач за управно право на Правном факултету у Београду (1948—1954), а данас познати професор управног права, студиозно припремио за потребе студената скрипта **О држави** (1935) на основу предавања и радова Слободана Јовановића. Осим тога,

²¹⁾ Радомир Лукић: *Научно дело Борђа Тасића*, „Анали Правног факултета у Београду, Београд, бр. 1, 1957, стр. 1—12.

²²⁾ Тома Живановић: *Административно право*, Народна енциклопедија СХС, редакција: Станоје Станојевић, I књига (А—Х), Библиографски завод, д.д., Загреб, 1925—29, стр. 16.

у овој збирци објављен је и краћи приручник за студенте права под насловом **Административно право — теорија и пракса** (1937)²³.

9. **Лазо М. Костић**. Свој допринос проучавању управног права на Правном факултету у Београду дао је и професор управног права Лазо М. Костић, како делом **Административно право Краљевине Југославије** у три књиге (**Устројство управе** 1933; **Делатност управе**, 1936; **Надзирање управе**, 1939), тако и бројним чланцима из ове области. Иако дело Лазе М. Костића „... није без дескрипције, оно је у довољној мери теоријски обрађено да се може сматрати делом које заслужује пажњу као наша теорија управног права тог времена...“ (Д. Денковић). Занимљиво је шта за свој рад Лазо М. Костић наводи у предговору: „Овај рад је писан по дужности. Писцу је 1928. године поверена катедра административног права на Правном факултету у Суботици. У то време није било ни једног рада којим би се могли послужити студенти при изучавању материје југословенског административног права. (...) Овај рад има две главне особине које треба стално имати у виду. Он је пре свега уџбеник, а затим уџбеник југословенског административног права.²⁴)

10. **Никола Стјепановић (1907—1987)**. У развоју управног права и управних наука на Правном факултету у Београду посебно место припада професору управног права Николи Стјепановићу. Започевши своју каријеру непосредно пред Други светски рат, Никола Стјепановић објавио је низ радова из области управног права, посебно студије **Општа теорија о Главној контроли с нарочитим обзиром на теорију поделе државних функција и принцип поделе власти** (1938) и **Обрада административног права на правном факултету** (1939), као и уџбеник **Основи административног права** (1940). Још у својим првим радовима, Никола Стјепановић укључује и критички се осврће на најзначајније ставове тадашње правне науке и управног права (нпр. у односу на Лесна Дигија и Слободана Јовановића), а значајан допринос даје и на пољу примене савремене научне методологије у области управног права. После Другог светског рата Никола Стјепановић постаје професор Правног факултета у Београду и стиче међународни углед.

Од посебног је значаја за развој управног права у Србији (и другим деловима Југославије) после Другог светског рата и околност да су уџбеници управног права професора Стјепановића, почевши од **Основа административног права** из 1940. године, као и сва послератна издања — прво за предмет „административно право“ (1948; 1954), а касније, када је 1956. године назив предмета промењен, и за „управно право“ (1958; 1964; 1973; 1978; 1991), временом постали **стандардни универзитетски уџбеници из управног права** на Правном факултету у Београду. Из уџбеника управног права професора Николе Стјепановића бројне генерације студената су, у протекла пола века, стицала, и данас стичу, своја основна и продубљена знања из ове значајне области савремене правне науке.

²³) Лукић и Борђевић: *Административно право — теорија и пракса за студенте права*, прикупили и средили Лукић и Борђевић, Футур, Београд, 1937, стр. 33.

²⁴) Лазо М. Костић: *Административно право Краљевине Југославије*, Књига I (*Устројство управе*) Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933, стр. в—ви.

Личним и стручним квалитетима професора Стјепановића, правна наука, и посебно управно право и управне науке Правног факултета у Београду, афирмисали су се у Европи и свету. У **Institut International des Sciences Administratives (IISA)**, најстаријој и најугледнијој међународној организацији административних научника и стручњака са седиштем у Бриселу, професор Стјепановић дуго низ година представља нашу земљу. У два мандата (1962—1968), врши дужност подпредседника — а у наредна два мандата (1968—1974), дужност Председника Извршног комитета ове репомиране међународне институције. По престанку активне дужности председника, Никола Стјепановић је проглашен за доживотног почасног председника IISA. То су највећа међународна признања која је један професор и стручњак из области управног права и управних наука из Србије и Југославије икада до сада добио.

Никола Стјепановић стваралачки је интегрисао више од сто година рада и доприноса бројних професора и предавача који су се академски и практично бавили управом и управним правом у Србији, од Јована Раића и Стојана Марковића, до Косте Куманудија и Лазе Костића. Са својим сарадницима и касније колегама, професорима управног права: др Драгашем Денковићем, др Славољубом Поповићем, др Павлом Димитријевићем и др Драгољубом Квараном, он је у наслеђе оставио непроцењиву научну заоставштину, не само данашњој генерацији професора управног права и других правних дисциплина на Правном факултету у Београду, већ и општој култури српског и југословенских народа.

V. ТРАДИЦИЈА

У вези са обрадом управног права у радовима професора Правног факултета у Београду, у периоду од оснивања Лицеја у Крагујевцу 1838. (односно његовог пресељења у Београд 1841) и Велике школе 1863. године, до оснивања Универзитета у Београду 1905. године, и његовог рада до 1941. године, може се закључити да је током целог овог раздобља, а посебно у раздобљу од 1905. до 1941. године, проучавање и обрада управе и управног права било **на веома високом**, тј. европском нивоу и према светским стандардима тадашње науке.

Такође, може се констатовати да је проучавање управе било присутно од самог почетка рада Лицеја у Крагујевцу 1838, односно 1841. године у Београду. Проблематика управе, проучавана у оквиру предмета „Полиција“ била је један од прва три основна предмета „правословног“ одсека студија. Присутно од самог почетка, академско проучавање питања управе у Србији даје каснијем (и данашњим) проучавању управног права на Правном факултету у Београду велико стваралачко наслеђе које би сигурно и друге „традиционалне“ правне дисциплине овог Факултета са великим задовољством истицале. Осим тога, први „универзитетски“ уџбеник у Србији изричито намењен студентима, тј. уџбеник Јована Раића (1841) за предмет „полиција“, (данас предмет „наука о управи“, односно „јавна управа“), отворио је пут каснијем проучавању управног права на Правном факултету у Београду.

Нарочито треба истаћи околност да су се осим професора управног права, проблематиком управе и управног права бавили и најеминентнији

професори Правног факултета у Београду којима управно право није био „матични“ предмет, међу њима и корифеји српске правне науке и светски прослављени академици као што су Слободан Јовановић и Тома Живановић.

Дуга традиција проучавања управног права резултирала је и у уџбенику административног (односно касније управног права) професора Николе Стјепановића који је, од првог издања 1940. године (па до најновијег издања 1991), више од пола века, служио генерацијама студената права на Правном факултету у Београду (и на другим универзитетима у Србији и земљи) као стандардни универзитетски уџбеник из управног права.